

**ПРОФ. ДР МИЛОШ МОСКОВЉЕВИЋ – АМБАСАДОР
У КАИРУ**

Др Момчило ИСИЋ
Институт за новију историју Србије

Исказујући опозициони став, било то у Влади, у Уставотворном одбору, у Президијуму Савезне или Републичке скупштине, било у председништву Народног фронта за Југославију или Народног фронта за Србију, проф. др Милош Московљевић је љутио „нове господаре земље“. Да би га уклонили што даље од народа, који је почео да исказује незадовољство према мерама револуционарне власти, нови „властодршци“ нису га узели у Владу, иако је на изборима 1946. године изабран за народног посланика, већ су га, указом од 28. децембра 1946, послали за опуномоћеног министра у Норвешку, у Осло.¹ И поред тога што је свој посао радио савесно и предано, Московљевићу, као предатном грађанском политичару, није било „дозвољено“ да критикује нову власт. Због исказивања незадовољства радом Министарства иностраних послова и својих нешколованих и неспособних чиновника, „заслужних кадрова“, после три године рада премештен је за посланика у Каиро, о чему он сам каже: „Таман сам у Осло био уредио Посланство и почео лепо радити, шаљу ме у Каиро, и ја усред највеће врућине долазим у Каиро, где налазим неспособно особље и хаос.“²

У Каиру се Московљевић, од самог доласка, сусрео са отвореном саботажом дела особља, првенствено Станка Карадеглије и, посебно, Јована Вукмановића. Није могао чак ни да се усели у стан намењен опуномоћеном министру. „Посланство има велику троспратну зграду с лепом баштом. Министров стан је био на другом спрату, али сад други спрат држе Вукмановић и три чиновника, на првом спрату су канцеларије, кухиња и менажа, а за

¹ Милош Московљевић, *У великој руској револуцији*, приредио др Момчило Исић, Београд, 2007, стр. 19.

² Архив Српске академије наука и уметности, Дневник Милоша Московљевића, рукопис, сиг. 14.745, 31. децембар 1949.

мене су скрпили без реда намештај у приземљу, где су одељења за репрезентацију и мој кабинет.⁴³

Због отвореног супротстављања и бојкотовања дела службеника, Московљевић је тешко успостављао рад и ред у Посланству. Стога 12. јула 1949, дакле петанест дана по пријему дужности, он бележи: „Још никако не могу да преконтролишем рад у Посланству и узнем руковођење у своје руке. Вукмановић се држи по страни и има неки непријатерљски став. (...) Уопште, овде ради ко шта хоће, не види се да сам ја шеф.“⁴⁴

Шифрант Станко Карадеглија је чак мењао и текст Московљевићевих телеграма Министарству иностраних послова, вероватно у дослуху са Вукмановићем, пошто се у њима Московљевић управо жалио на Вукмановића.

Московљевићеви покушаји да уразуми Јована Вукмановића нису давали резултате. Није то успео ни телеграмима-жалбама Министарству иностраних послова, било што им је Карадеглија мењао садржину било што Министарство на њих није ни обраћало пажњу, имајући неограничено поверење једино у Вукмановића, као „њиховог човека“. Међутим, када се Московљевић одлучио да „лењог, неспособног и саботерског саветника“ суспендује, сам је себи „пресудио“, заправо запечатио је своју дипломатску каријеру, пошто је иза младог Вукмановића стајао блиски рођак Светозар Вукмановић Темпо, једна од најистакнутијих личности у новој власти. То је било јасно и самом Московљевићу, па је он 24. августа 1949. године у свом дневнику записао: „Јутрос је Вукмановић отпутовао авионом за Рим, одакле ће возом за Београд. Министарство га је позвало „на реферат“, не чекајући да прво инспектор испита стање у Посланству. То није добар знак. Значи да министарство не сматра њега за кривца, већ мене, јер кад се врши истрага, окривљени треба да присуствује на месту кривице. После свега што сам доживео, не би ме то зачуло. Кад га осам месеци нису узнемиравали у његовом нераду, лако могу мене позвати на одговорност, што сам га узнемиравао.“⁴⁵

Све је Московљевић тачно предвидео. Као грађански политичар, кога се иначе требало „отарасити“, а кога је Вукмановић представио „као реакционара који ради против државе“,⁴⁶ он није имао никакве шансе за „опстанак“. Комунистичка власт је решила да се одрекне његових услуга. Долазак „на реферат“ значио је, у ствари, његово повлачење из дипломатије. О томе је сам Московљевић 19. октобра 1949. године записао: „Чини ми се да од данас престаје моја дипломатска каријера. Био сам код Владимира Поповића и питао га на чему сам. Одговорио ми је отворено да се више

³ Исто, недеља, 26. јун 1949.

⁴ Исто, уторак, 12. јул 1949.

⁵ Исто, среда, 24. август 1949.

⁶ Исто, четвртак, 6. октобар 1949.

нећу вратити у Каиро, али да још не могу добити нов положај, мора се крити, те ћу се и даље водити као министар у Каиру. На то сам ја рекао да сам после досадашњег рђавог искуства сит дипломатске службе и замолио да будем стављен на расположење влади Србије.“⁷

Повређен оваквим односом, поготово именовањем управо Вукмановића за отправника послера, Московљевић је, сумирајући постигнуто у 1949. години, записао: „Сав мој тромесечни неуморни рад и моја ревност завршила се тиме да сам повучен отуда, а остављен као отправник исти онај човек који осам месеци није ништа урадио, него нас само срамотио. То ми је награда за рад. Тако се државни интереси подређују, тобож повређеном самољубљу једног ништавног човека.“⁸

Као човек који је предано, у интересу државе и народа, радио свој посао и за то кажњен опозивом, Московљевић је захтевао да се испита његова одговорност: „Пошто Министарство није усвојило моје разлоге за уклањање саветника Јована Вукмановића из Каира, и поред свих чињеница које сам изнео у својим извештајима, него га је, напротив, вратило за шефа Посланства, а мене повукло, то значи да оно не одобрава мој рад, који је, према томе, штетан не само за углед и самољубље Вукмановића, већ и за државне интересе, – то ја тражим да будем изведен пред Дисциплински суд и искусам заслужену казну“ (подвучено у оригиналу – прим. М. И.).

Овај захтев Московљевић је изнео у свом опширном извештају о раду и стању у Каирском посланству, који објављујемо у целини сматрајући га веома значајним извором за истраживаче историје социјализма у Југославији, поготово за оне који се баве обрачуном нове власти са грађанским политичарима након што су их искористили ради стварања широког Народног фронта.

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ И СТАЊУ У КАИРСКОМ ПОСЛАНСТВУ⁹ Aide-memoire

I Политичка (и економска) ситуација Египта

За време тромесечног бављења у Египту ја сам слао редовне исцрпне извештаје, на основу својих самоличних обавештења и посматрања, јер сам у томе имао врло малу помоћ подручног особља. У тим извештајима

⁷ Исто, среда 19. октобар 1949.

⁸ Исто, субота 31. децембар 1949.

⁹ Љубазношћу гђе Олге Московљевић, кћерке проф. др Милоша Московљевића, дошли смо до рукописа овог извештаја. Скоро идентичан извештај Московљевић је упутио Едварду Кардељу 1. децембра 1949. године (Архив Министарства спољних послова, ПА – стр. пов., 1949, ф-IV).

сам се трудио да дам што вернију слику египатских политичких прилика. Овде дајем само општу карактеристику.

У Египту постоје политичке странке и формалан парламентаризам, а у ствари само странка Вафда има дубок корен у народу, која је после рата бојкотовала изборе и била у оштрој опозицији. Земљом стварно управља аутократски краљ Фарук, интелигентан, образован и врло амбоициозан млад човек. Пошто радници и сељаци живе у врло примитивним и бедним условима, а краљ је највећи земљопоседник и индустријалац, он се страшно плаши комунизма и социјалног преврата, па се хтео - не хтео мора опирати на Енглеze, који војнички привредно и финансијски држе Египат у својим рукама, и дају правац његовој унутрашњој и спољњој политици. А краљ има реформаторске и великодржавничке амбиције окупљања арапског света под своју круну па би се радо опростио тога енглеског загрљаја, што би одговарало и расположењу не само египатског народа, него и свих Арапа, који сви мрзе Енглеze. Зато краљ поступно тражи наслон на Американце и помаже њихову политичку и економску пентрацију на Средњем Истоку, што се нарочито показало у његовој присној сарадњи с бившим сиријским диктатором Хусни Зајимом, који је био пион у рукама Американаца у њиховој антибирократској политици на Средњем Истоку. Даље, помоћу америчког капитала и стручњака треба да се изврши индустријализација земље и створи нова, „национална“ индустрија, јер постојећом индустријом највећим делом диригују Енглези.

Али ово приближавање Американаца јесте само нужно зло, прелазна етапа и средство у борби за еманципацију од Енглеске, за оспособљавање Египта за преузимање водеће улоге међу Арапима. То је последица буђења арапског света, које је почело за време Првог светског рата, а разбуктало се после другог. И поред тога што су арапски владари експоненти било енглеског, било америчког империјализма, египатска и друга арапска штампа стално истиче потребу пуног ослобођења арапских земаља од свих империјализама. Тумач тих тежњи је био и сиријски делегат на Скупштини ОУН El Khongy, који је отприлике пре два месеца дао изјаву да арапске земље не желе да прилазе на Запад, ни Источном Блоку, већ да буду потпуно независне и неутралне, помажући се међусобно. Отуда је сасвим разумљиво што се с великим симпатијама прати борба Југославије против империјалистичког посезања СССР-а на њену економску и политичку независност. То ново расположење Египта према нама најбоље се огледа у томе што ме је краљ Фарук за време приватне аудијенције три пута у току разговора замолио да изразим маршалу Титу његов поздрав и поштовање.

II Ми и Египат

При просуђивању садашњих наших односа с Египтом није без интереса поменути да је мала Србија за време Царинског рата с Аустро-Угарском 1906. нашла прођу својим пољопривредним производима (стоци) у Египту. Иако су се прилике од тада много измениле ипак има сличности између тадашње и садашње ситуације. У борби против притиска разних империјализама Египат и Југославија су, без обзира на своје режиме, доведени у ситуацију да се међусобно помажу и економски и политички. У замену за памук и пиринач, главне артикле које увозимо из Египта, ми ћемо ускоро моћи извозити у Египат не само дрво и кукуруз, већ и разне идустијске производе, за које би Египат морао давати доларе. Напореда с тим, у Скупштини ОУН и другим међународним форумима потребно ће бити да се наши, египатски и други арапски представници међусобно помажу у одбрани малих народа.

Да би се ова економска и политичка сарадња што више развијала и продубљивала, потребно је радити на што бољем међусобном упознавању и приближавању. Треба, дакле, посветити велику пажњу развијању културних веза међу нашим двома земљама. Иако се наши народи налазе на два континента и припадају различитим расама и културама. Пошто су обе биле вековима под турском управом, створили су се и до данас сачували неки додирни елементи међу њима, као: муслиманска вера, начин живота, уметнички мотиви у музици и народној домаћој радиности и др. Они треба да буду полазна тачка за јачање наших културних веза.

Зато је била врло добра идеја да се пошаље на хаџилук једна наша (муслиманска) делегација, као представник наших муслимана. Пошто су верска осећања и утицај цркве врло јака код муслиманског света, тако да су лажи о прогањању муслимана код нас много допринеле дифамацији наше земље у Египту, то су долазак југословенских верских првака, њихова појава и њихове изјаве врло повољно одјекнуле, те ће уз мушку борбу нашег државног руководства у одбрани независности, много допринети учвршћивању доброг гласа Југославије у Египту и на целом Средњем Истоку. У том циљу треба даље радити на културним везама: уметничким, научним, спортским, туристичким, приређивањем изложби и др.

Осим тога, Југославија има још један нарочит интерес у Египту, а то је прилично велика југословенска колонија, која броји 2.000–3.000 душа. Иако су већином југословенски држављани, они су скоро однарођени, не говоре нашим језиком и пасоши су им једина веза с отаџбином. Стога наша акција међу њима не треба да се ограничи само на издавање и продужавање пасоша и на друге конзуларне радње, већ треба развити јак пропагандистички и културни рад. Треба их што чвршће везати за земљу и национално, културно и политички изграђивати, прво зато да би се придобили за повратак у ота-

цбину, а друго зато да би они били наша веза с Египћанима и помагачи у извођењу нашег економског и политичког програма у Египту.

Као највећа и најбогатија арапска земља, налазаћи се на тремећи три континента, на једном од најважнијих светских путева, Египат има велики значај не само по томе што се у њему укрштају и боре три империјализма, већ и као земља великих економских и политичких могућности. Кад се томе дода наша велика колонија, онда је очигледно да наше дипломатско представништво (политичко, привредно, културно и евентуално војно) мора бити врло добро организовано, да би могло успешно извршавати важне задатке које му ситуација Египта и наши интереси у њему намећу. Међутим, као што ћу показати у даљем излагању, посланство у Каиру у своме данашњем саставу те крупне задатке не може извршавати.

III Стање Посланства

Дошавши у Посланство (27-VI-49), ја сам затекао два службеника мање него што их је било пре тога, јер су две службенице непосредно пред мој долазак биле повучене у Београд. Тако сам почео рад са 4 службеника и два хонорарана, али, пошто су они ишли на отсуство, а саветник у Београд, то сам уствари имао још по једног или два мање.

Није ми познато какве све школске и службене квалификације има саветник Посланства Јован Вукмановић,¹⁰ једино знам да је пре мога долазка био отправник послова, а пре тога помоћник начелника министарства. Не зна ни енглески, ни француски, који сад учи. Квалификације осталих службеника изгледају овако:

Станко Карадеглија, шифрант, вршилац дужности секретара, шеф конзуларног одељења, благајник и економ, има 5 разреда гимназије, био годину и по дана у Берну, зна доста добро говорити француски.

Војислав Давидовић, задужен штампом и пропагандом, има нижу железничку школу, пре 4 године послала га Омладина на лечење у Египат, па га Посланство упустило, да би се могао издржавати. Зна прилично француски.

Милош Ђурашковић, ради у Конзуларном одељењу, има 2 или 3 разреда гимназије, зна добро француски, арапски и грчки, а можда и енглески.

Сва тројица су младићи од својих 25 година, а њихово знање француског језика је толико да не могу сами преводити тај језик.

¹⁰ Крајем првог радног дана у Посланству, 27. јуна, Московљевић је, у своме дневнику, пак, записао: „Обишао сам сва одељења и упознао се с чиновницима. Вукмановић (који је свршио богословију, и у Атини теолошки факултет, па је, кажу, требало да буде доцент за грчки и латински)...“

И пре него што сам био предао краљу акредитивна писма, скоро три недеље раније, по највећој врућини, иако су се и влада и дипломатска представништва налазила у Александрији, ја сам примио дужност и прилегао на посао, да се упознам с ранијим радом, стањем Посланства и даљим могућностима. Али сам у том наишао не само на објективне сметње, због малог броја службеника и њихове недовољне квалификованости и искуства, већ и на намерно, свесно ометање од стране Јована Вукмановића и Станка Карадеглије.

Почињем са **Станком Карадеглијом** зато што је он до мога долазка био (а и после покушао да буде) главна личност у Посланству, тако рећи, фактотум. То је долазило не само због разноврности функција које је вршио, и због широких овлашћења која му је дао Вукмановић, већ и због његове тврдоглаве, грубе, осигоне, необуздане природе (Од 3 службеника мин. неповољно мишљење). Он је по свом шефу примао посетиоце и молиоце, водио телефонске разговоре, одређивао коме да се изда пасош, коме да се додели помоћ, ко да се ослободи пасошке таксе. Он је по своме нахођењу руковао кредитом репрезентације, животним намирницама, дуваном и пићем. Он се служио једним аутом и сам њиме управљао, иако нема шоферског испита ни одобрења, због чега су издаване велике суме на бензин и оправке.

Размажен оволиком влашћу Карадеглија се према послузи и нашим држављанима врло арогантно понашао, па је при првом пословном разговору заузео неуљудан став чак и према мени. Моји укори га ништа нису поправили, већ напротив, он је стално био тврд, непослушан, недисциплинован, не извршавајући на време или никако поверене послове и не покоравалујући се мојим наредбама. Тако нпр:

1) према прописима требало је за 30. јун да спреми све што је потребно за преглед касе, али он није хтео ни да чује за то, па успркос мојој категоричној наредби ипак није био готов све до 2 или 3. јула.

2) Он ми том приликом није хтео рећи да рукује и великим вредностима у разним заоставштинама, него сам ја то дознао случајно из књи-га. Кад сам крајем јула по прегледу благајне хтео да прегледам и касу са заоставштинама, он је то одбио, изговарајући се да је доцкан. Ту касу сам успео да прегледам тек на крају августа.

3) Он је својевољно, без допуштења, одлазио чак у Александрију. Кад сам једном за то сазнао, укорио сам га и рекао да се ниједан службеник не сме удаљавати из места службе без одобрења старешине. Па ипак он је једне суботе отишао у Александрију и вратио се тек у понедељак у 11 сати, за које време су чекала 3 телеграма. О овоме сам известио Министарство под Пов. бр. 177, тражећи да га оно казни због дисциплинског преступа, али нисам добио никакав одговор.

4) Рукујући пићем за репрезентацију и обилно се њим служећи у мензи, Карадеглија воли да се напије, због чега му понашање постаје још грубље и нетактичније. То сам опазио приликом два пријема, нарочито приликом пријема у част муслиманских хаџија, када је увредио два египатска новинара (од којих је једна жена).

5) Иако сам му више пута забранио да тера ауто, он је то и даље чинио, наносећи нову штету колима.

6) Исто тако се он оглушио о јасне прописе расписа о плаћању станарине и моје виšekратне наредбе, па је избегао да плати станарину од 1. јануара, као што су учинили други службеници, већ тек од маја.

7) Али је најтежа његова кривица што је издавао тајну мојих строга поверљивих телеграма, јер је њихову садржину која се односи на Вукмановића рекао овоме. Најзад, он је мењао садржину телегама, што ми је и сам признао, тако да ја не знам шта је он управо јављао Министарству. Да бих то проверио, молио сам Министарство да ми пошаље тачан текст тога спорног телеграма (стр. пов. бр. 1, у коме сам известио Министарство о немогућем понашању Викмановића према мени у Александрији, приликом одласка због предаје акредитива). Али га Министарство није хтело послати.

Ја не знам ко је дао Карадеглији право или повод да оваквим самовољним и дрским понашањем пркоси прописима службе и субординације и да убија ауторитет старешине, али знам и уверио сам се да је оно шкодило правилном вршењу службе и угледу државе.

Саветник **Јован Вукмановић** се исто тако понашао недопустиво и недолично, само на други начин, препредено, језуитски. Он се у личном опхођењу уљудно понашао, али је у пословању заузимао неки покровитељски став, а многим својим поступцима уствари је показивао омаловажавање, као према човеку стару и неспособном за рад, који ће се само формално водити као шеф и који ће мирно седети у свом кућу и грицкати плату, не интересујући се за суштину пословања Посланства, као што се он није интересовао. А кад сам ја већ сутрадан по приспећу прилегао на посао и својски се трудио да се, ради континуитета, упознам с ранијим радом, он је систематски избегавао не само да ми усмено да потребна обавештења, него ни да ми да потребне акте. Прегледајући деловодне протоколе, ја сам с тешком муком добио потпуну слику ранијег рада и утврдио сам да многи послови нису на време или нису никако свршавани, због чега су стизале опомене из Министарства и протести заинтересованих лица, на штету угледа наше земље. Поред осталог:

1) Он за осам месеци није извршио инвентар ствари, па је и мене омео да га извршим;

2) Он по изјави благајника благајну није прегледао на крају сваког месеца, а благајничке извештаје је само потписивао;

3) Није радио ништа на пропаганди, иако стручњак, није правио никакав преглед штампе (ја га бар нисам добио), нити је допуштао да се билтен Танјуга на француском и енглеском и други пропагандни материјал шаље египатској штампи „зато што је буржоаска“.

4) Обуставио је издавање „Билтена“. Није контролисао употребу два аута, због чега су на бензин и оправке издате грдне суме;

5) Није се постарао да се прикупљено одело, обућа и други материјал за Црвени крст пошаље у земљу, већ пропада бачен у једну шупу.

О затеченом стању посланства ја сам Министарству послао извештај под Стр. пов. бр. 6.

У мојим напорима да организујем рад у Посланству, како би се нагнадило оно што није било урађено и на време, и ваљано извршавали постављени задаци, Вукмановић ми не само што није помагао, већ ме је својим нерадом у томе ометао, а понашањем ми убијао углед и ауторитет. Тако:

1) он је задржао послаников стан на целом спрату, а мени је одвојио један део приземља; задржао је најбољи намештај, а ја нисам имао ни најпотребнијих ствари, а што сам добио било је најгорег квалитета (нпр. посуђе, стоно рубље)

2) Није ми дао ни телефон, ни радио. Министрову канцеларију на I спрату задржао је за себе, а мени наместио један писаћи сто у салону за примање, тако да ме је било срамота посетилаца, који у претсобљу нису имали где шешире оставити.

3) Није ми предао пиће за репрезентацију и тек после скоро 2 месеца добио сам нешто од Карадеглије.

4) Задржавши за себе министров кабинет одвојио ме је од радних просторија и особља, па је задржао и поверљиву архиву и печате, па је и пошту примао и отварао дуго времена.

5) Задржао је за себе куvara, кухињу и кухињски прибор, тако да сам ја са својом породицом морао (без послуге) јести оно што нам се пошаље.

6) С египатском владом и краљем, сва дипломатска претставништва преко лета прелазе у Александрију, па су све до ове године тако чинили и наши, а ове године, иако је био одобрен кредит, Вукмановић није хтео да најми вилу или стан, нити ми је хтео рећи да постоји кредит, тако да ја нисам могао прећи у Александрију, јер би становање у хотелу скупо стало државу.

7) Да би претставио како сам ја болестан и неспособан за рад, он је у извештају о одсуствовању и боловању у јулу нетачно унео да сам био

болестан неколико дана, и то баш онда кад сам ради посете министра иностраних послова и Краља био у Александрији. А ја нисам ниједног дана отсуствовао од рада због болести (в. пов. бр. 168).

8) Приликом одласка у Александрију ради предаје акредитива његово омаловажавање и малтретирање превршило је сваку меру. Да би и његова жена ишла, био сам принуђен да се с њим гурам на истом седишту аута 5 ½ сати по највећој врућини, јер нисам примио његову љубазну понуду да седим са шофером. А кад смо дошли у Александрију, он ми је узео и ауто и повезао ме и оставио у хотелу, ван вароши, да сам чекам 4 сата њега и службенике трговинског посланства ради договора о сутрашњој свечаној аудијенцији, само да би се његова жена возала по граду и куповала. Овај поступак ме је побудио да пошљем шифрован телеграм Стр. пов. бр. 1, који не знам да ли је Министарство и примило. Није долазио на реферат.

Све ово понашање ми је загорчавало живот и шкодило моме ауторитету и угледу у очима службеника и околине, и тиме посредно шкодило и успеху рада Посланства. Али он је и непосредно ометао тај рад тиме што није свршавао послове које сам му давао и што је омео на једној радној конференцији организацију рада, јер није хтео да прими никакаву одређену дужност. Бојећи се да он тиме не врши намерну саботажу под утицајем Совјетске амбасаде – јер сам био обавештен да он одржава везе једино с представницима земаља народне демократије – сматрао сам за дужност да га привремено суспендујем, о чему сам телеграфски известио министарство, Стр. пов. 11, тражећи замену, инспектора или инструкције (В. пов. бр. 174, 185, 188). Пошто нисам убрзо добио никакав одговор, побојао сам се да Вукмановић и Карадеглија можда нису ни послали телеграм, па сам био принуђен послати и отворен телеграм. Министарство је прво било јавило да ће послати инспектора, а после је одустало и позвало прво Вукмановића на реферат, вратило га да „отправља дужност“, а после мене позвало, и друг В. П. (Владимир Поповић – прим. М. И.) одлучио да се ја не враћам.

Пошто Министарство није усвојило моје разлоге за уклањање саветника Јована Вукмановића из Каира, и поред свих чињеница које сам изнео у својим извештајима, него га је, напротив, вратило за шефа Посланства, а мене повукло, то значи да оно не одобрава мој рад, који је, према томе, штетан не само за углед и самољубље Вукмановића, већ и за државне интересе, – **то ја тражим да будем изведен пред Дисциплински суд и искусим заслужену казну** (подвучено у оригиналу – прим. М. И.).